

Kálmán Peregrin
OFM

Sede vacante Pécssett
Belon Gellért
püspöki kinevezésének
története

TÉZISEK

I. A kutatási feladat összefoglalása

A kutatás kiindulópontja Belon Gellért 1959-ben történt püspöki, majd 1961-ben a Pécsi Egyházmegye apostoli kormányzójává történt kinevezése és annak pártállami megakadályozásának feltárása volt. A kutatómunka során derült fény arra, hogy ez a kérés szoros összefüggésben áll a Párt 1958-as egyházpolitikai határozatának törekvéseivel, az 1957. 22. sz. rendelet 1959-es végrehajtási utasításaival és a Bács-Kiskun megyei ÁEH-megbízott Belonról szóló jelentéseivel. Ugyanígy érzékeltük, hogy tudományos igényességgel nem készült még el a későbbi pécsi segédpüspök életrajza, így életútjának feltárása is előttünk állt.

Mindezekhez nem állt rendelkezésünkre a kérdéskörre vonatkozó átfogó szakirodalom, ezért a levéltári források feltárása vált szükségessé. Ehhez a Magyar Nemzeti Levéltár iratanyagából az Állami Egyházügyi Hivatal, Bács-Kiskun, valamint Baranya Megye okiratait, az MKPK Kalocsán és Budapesten lévő gyűjteményét, a Kalocsai Főegyházmegye és a Pécsi Egyházmegye Levéltárát, valamint azokat a plébániai levéltárakat (Baja, Jánoshalma) és egyéb gyűjteményeket kellett feltérképezni (Érdi és Kismarosi Ciszterci Apátság), személyeket megkeresni, akiktől azt remélhettük, hogy forrásokat biztosítanak számunkra a témakör feltárására.

Értekezésünkben az így fellelt dokumentumokat helyeztük el a kor történeti körülményei, a kommunista rendszer egyházpolitikája átalakulásának folyamatába, vizsgáltuk az események korábbi gyökereit és kései kihatását.

II. A kutatómunka és módszertan

A vonatkozó szakirodalom kiindulási alapként szolgált, ennek közegébe helyeztük el mindazt, amit elénk tárt ez az élet- és helyzettörténet. Úgy véljük, Belon Gellétre vonatkozóan új információkkal álltunk elő (pl. az 1959-es és 1961-es események), máshol módosítjuk (pl. a rendszerhez való viszony kérdését), pontosítjuk az eddigi ismereteket (pl. az 1982-es pécsi kinevezés), vagy megerősítjük a korábbi feltételezéseket (pl. kinevezésének oka).

A disszertációban igyekeztünk a megjelölt téma főbb pontjaira koncentrálni, így például lelkipásztori tevékenységénél nem volt célunk plébánosi munkásságának részletes ismertetése, mert bennünket ez a kérdés püspöki kinevezésének megakadályozása szempontjából érdekelt. Ugyanígy elhagytuk, illetve csak érintőlegesen tárgyaltuk Belon Gellért műveinek teológiai értékelését és elhelyezését a modern magyar lelkiségtörténetben, mivel úgy véltük, ez egy különálló teológiai disszertáció része kell, hogy legyen.

A dolgozatnak van egy kényszerű hiányossága is, a vatikáni dokumentumok vizsgálatának hiánya, ennek oka, hogy még nem kutathatók XXIII. János pápaságának iratai. Ezek – véleményünk szerint – hozhatnak új, de a megállapításokat lényegi dologban nem módosító fejleményeket.

Az elmúlt évek során folyamatos kutatásokat végeztünk a kalocsai érseki, a pécsi, szombathelyi, szeged-csanádi püspöki levéltárakban, a ciszterci nővérek kismarosi, a piaristák római, az MKPK és a Magyar Nemzeti Levéltár budapesti, ez utóbbi kecskeméti és pécsi egységében, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Itt a dokumentációs anyag volt fontos.

A Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátságában Belon Gellért személyes visszaemlékezését találhattuk meg. Összegyűjtöttük továbbá Belon Gellért számos nem ismert levelét, a magyar állam és a Szentszék közötti tárgyalások rá vonatkozó jegyzőkönyvanyagát, továbbá Miklós Imrével készített beszélgetéseink Belon-vonatkozásait, valamint hozzánk került Zenz Péter szombathelyi egyházmegyes pap társairól szóló munkája, amely Winkler József életrajzát tartalmazza. Ez utóbbi bekezdésben felsorolt történeti források közül többre elsőként történik hivatkozás. Ezt egészítettük ki az oral history elérhető információival.

Munkamódszerünkben a szakirodalom által bemutatott történeti közeg keretei közé helyeztük el a feltárt Belon Gellért-dokumentációt, a forrásanyag megszólaltatásával mutattuk be a pécsi segédpüspök életútjának külső és belső tényezőit, alakulását és alakítását, a korszak e kérdéskörhöz kapcsolódó jellemző vonásait.

III. Tézisek

1. Tézis – Baranya megye hitéletének korlátozása

A levéltári anyag segítségével sikerült bemutatni azt a törekvést, amely a hitoktatás folyamatos leépítésére és tudatos megszüntetésére, a hitélet gyakorlásának felszámolására, valamint az egyházkormányzat megbénítására irányuló tervszerű esemény volt a Pécsi Egyházmegyében. Ennek lényeges eleme 1958 után a különböző társadalmi csoportok programszervezése, amelyet kifejezetten a vasárnapi mise megakadályozására időzítettek.

2. Tézis – Rogács Ferenc püspöksége

Elsőként mutattuk be Rogács Ferenc konfrontációját a helyi ÁEH képviselőivel, elemeztük helyzetét az egyházmegyében, és mutattunk rá elidegenedésére a Pécsi Egyházmegyében, illetve tártuk fel előkészítő munkáit az állammal folytatott 1959-es tárgyalások érdekében. Kimutattuk, hogy a püspök, miközben próbált nem

konfrontálódni azokkal az egyházpolitikai elvárásokkal, amelyeket felé támasztottak, minden erejével védte a szabad egyházkormányzást, és inkább nem lépett bizonyos kérdésekben, minthogy eleget tegyen az egyház belső életét megbénítani szándékozó nyomásnak.

3. Tézis – Belon Gellért 1959-es püspöki kinevezése

Sikerült kimutatni a püspöki jelölés folyamatát, bizonyítottuk, hogy a kinevezési bulla egy vésziidőkre és nem rendezett körülményekre szóló irat, továbbá bizonyítottuk, hogy az állami hozzájárulás megtagadásának igazi oka nem formai indok volt, hanem az ÁEH megyei megbízottjának jellemzése a bajai plébánosról. Emellett ezekre az évekre készült el az egyházpolitika azon terve, amely a Pécsi Egyházmegye megtörésére irányult, ehhez pedig egy Rogács Ferenchez hasonló karakterű és képzettségű ember akadályt jelentett.

4. Tézis – A megüresedett püspöki székek betöltése

Bagó István tanulmányának ismertetésével kimutattuk, hogy az ÁEH pontosan tudta 1960-ban, mit kell tennie sede vacante esetén, és szándékosan azért választotta meg jelöltjeit, hogy azok évekig

kormányozzák az egyházmegyét, és így azután püspök lehessen belőlük, ezzel is kényszer alá helyezték a Szentszéket.

5. Tézis – Helynökválasztás Pécssett

Cserháti József 1961-es káptalani helynökké választása kényszer és Belon kinevezése ismeretében történt, a világi hatóság nyomására, ami miatt ez a korábbi dekrétumok szerint érvénytelen. A Szentszék azonban nem akarta élezni a helyzetet, ezért egy semleges távirattal tudomásul vette a kialakult körülményeket, amit az 1964-es kinevezés tett helyre.

6. Tézis – Belon Gellért plébánosi elmozdítása

Bemutattuk, hogy a kinevezett püspök bajai plébánosságának felszámolását már 1960-ban elhatározta a megyei ÁEH-megbízott, annak kivitelezését pedig Grósz József kalocsai érsek, a nagy pártfogó halála indította el 1961-ben. Belon, amikor az ÁEH közölte vele ennek tényét, mindvégig együttműködött ordináriusával és utódával. Sikerült fontosabb lelkipásztori törekvéseit is összefoglalnunk, amelyek mind Baján, mind Miskén és Jánoshalmán is meghatározták.

7. Tézis – Belon Gellért kapcsolattartása az ÁEH-val

Belon az eddigi elképzelésekkel ellentétben tudatosan kereste az állami hatóságokkal való harmonikus kapcsolatot, ám mivel ezt határok között képzelte el, nem volt az ÁEH szemében szalonképes.

8. Tézis – A püspöktársak

A Belon Gellérttel együtt kinevezett Winkler József szombathelyi segédpüspök életútját ismertetve, valamint Bárd János kalocsai segédpüspök sorsát megismerve, világosan kirajzolódott, hogy Belon Gellért személye a magyar egyházra gyakorolt hatása miatt volt elfogadhatatlan, feltehetőleg, ha nem végez intenzív lelkipásztori munkát, tart lelkigyakorlatokat szerte az országban, illetve nem lett volna ellenlábas a Bács-Kiskun megyében, a kinevezése körüli problémák ellenére korábban lehetett volna aktiválható püspöksége a Szentszék és a magyar állam között folyó tárgyalások eredményeként, mint ahogy ezt a többiekénél láttuk.

9. Tézis – A Belon-kérdés a vatikáni tárgyalásokon

A Szentszék kezdettől fogva küzdött kinevezése érdekében, alkut is ajánlott ennek fejében, ám a hatóságok csak az 1980-as évek végén változtattak álláspontjukon, ami az ÁEH megyei titkárának és a külpolitikai folyamatoknak volt köszönhető. Bár próbálták rávenni,

titokban történő felszentelése nem történt meg. Ügyét végül Miklós Imre karolta fel – politikai okokból – Cserháti József püspök ellenében.

10. Tézis – Cserháti és Belon püspök a kinevezés után igyekezett egységben mutatkozni az egyház egészének érdekében

Mind a szemtanúk, mind pedig a két püspök megnyilatkozásai arról tesznek tanúságot, tisztában voltak azzal, hogy a vatikáni diplomácia és a kommunista hatalom kinevezési szándéka veszéllyel járhat a Pécsi Egyházmegyében, ezért tisztelettel figyelembe vették határaikat és a másik érdekeltégi körének nyugalmát.

11. Tézis – Lelkiségének formálódása

Bár dolgozatunknak nem volt célja a püspök teológiai gondolkodásának értelmezése és a magyar lelkiségi irodalomban való elhelyezése, mégis élettörténetén keresztül megrajzolható személyiségének két fontos vonása. Az egyik a názáret-lelkiség, amely gyermekkori nehézségei és 1959 utáni meghurcolása következtében megtanította hitéleti értéként felfogni és megélni a mellőzöttséget, az egyszerű helytállást. A másik, hogy Mindszenty Józsefhez „hasznló” sorsban részesülve ő nem jogainak érvényesítését

helyezte előtérbe, hanem abban talált kiutat, hogy korának lelkeségi vezéregyénisége lett a magyar egyházban.

12. Tézis – Elkészítettük Belon Gellért tudományos igényvel összeállított életrajzát.